

Гнатюк О.В.,

кандидат психологічних наук,

провідний науковий співробітник

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Нова українська школа вимагає докорінних змін та переосмислення навчально-виховного процесу. Мова йде про принципово нову парадигму навчання, у центрі якої – особистість дитини з її проблемами, інтересами та потребами. Сутнісними ознаками цієї зміни є навчання і виховання здобувачів освіти на засадах індивідуалізації, створення умов для саморозвитку і самонавчання, осмисленого визначення своїх можливостей і життєвих цілей.

Розширення освітнього простору та трансформація усіх сфер життєдіяльності суспільства вимагають від підростаючого покоління вміння чітко орієнтуватися у швидкоплинному різноманітному потоці інформації та ефективно здобувати нові знання, уміння і навички. Тому пріоритетними завданнями навчальних закладів освіти мають бути не лише формування в учнів загальнонавчальних умінь і навичок, але й забезпечення розвитку пізнавальних інтересів, творчої активності, критичного мислення, подальшого становлення й всебічного розвитку школярів. У зв'язку з цим зростає інтерес науковців до психолого-педагогічних чинників ефективності навчальної діяльності учнів, зокрема до проблеми мотивації і результативності навчання.

Різнманітні аспекти мотивації навчання вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: Л. Виготський, Г. Костюк, Н. Менчинська, С. Максименко, О. Леонтьєв, В. Сухомлинський, Ж. Піаже, А. Маслоу, Л. Божович, С. Москвичов, О. Малихіна, Л. Верещагіна, В. Шадріков, Є. Ільїн, В. Вілюнас, С. Занюк та інші. Вивчаючи мотиваційну складову як компонент навчальної діяльності, такі науковці, як М. Алексєєва, Г. Балл, М. Боришевський, Ю. Гільбух, С. Гончаренко, М. Дригус, О. Дусавицький, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко,

В. Моргун, Н. Побірченко, В. Рибалко, В. Семиченко, І. Синиця, О. Скрипченко, Ю. Швалб та ін. визнають її провідною. Вчені вважають, що саме у молодшому шкільному віці формуються основи мотивації навчальної діяльності і саме тому цей вік має важливі резерви розвитку мотиваційної сфери учнів.

Ефективність учбової діяльності безпосередньо залежить від мотивів, які спонукають учня до активності і визначають її спрямованість. Будучи невід'ємним компонентом учіння, мотивація чинить вплив як на перебіг, так і на ефективність діяльності школярів.

Взагалі, поняття «мотив» неоднозначне. Під мотивом розумілися такі феномени, як уявлення і ідеї, відчуття і переживання (Л. Божович), потреби і потяги, спонуки і схильності (Х. Хекхаузен), морально-політичні установки і помисли (А. Ковальов), психічні процеси, стани і властивості особистості (К. Платонов), предмети зовнішнього світу (О. Леонт'єв), установки (А. Маслоу) і навіть умови існування (В. Вілюнас).

Мотив (від лат. moveo - рухаю) - спонукальна причина дій і вчинків людини [6, с.71].

Є. Ільїн розглядає мотив з різних боків: як потребу, як ціль (предмет задоволення потреби), як спонуку, як намір, як стійку диспозицію особистості, як стан, як формулювання, як задоволеність [4]. Мотив – це внутрішній рушій, що спонукає людину до діяльності (С. Максименко) [2, с. 308]. Мотив – це реальне спонукання, яке змушує людину діяти у певній життєвій ситуації, за певних умов (Канюк С.) [5].

Мотиви учіння (за Л. Божович) – це спонуки, що характеризують особистість школяра, її основну спрямованість, яка виховується упродовж його життя як сім'єю, так і самою школою. Вони залежать від тих конкретних суспільних умов, в яких розвивається дитина, від того виховання, яке вона отримує [2].

Як зазначає М. Алексеева, мотиви учбової активності школярів як свідомо здійснюваної діяльності є надзвичайно різноманітними. Вони є наслідком

психологічної переробки дитиною тих впливів, які надходять від сім'ї, школи, громадських установ і зумовлюються усвідомлюваним чи недостатньо усвідомлюваним ставленням до них залежно від вікових та індивідуальних особливостей дитини [1].

Мотиви учіння, як і мотиви взагалі, класифікують за різними ознаками. За ступенем значимості для особистості – провідні (домінуючі), смислоутворюючі та мотиви-стимули (О. Леонтьєв); за емоційним забарвленням модальності – позитивні та негативні (П. Якобсон) тощо.

За А. Марковою, мотиви навчання можна розділити на дві великі групи: пізнавальні мотиви, пов'язані із змістом учбової діяльності і процесом її виконання; соціальні мотиви, пов'язані з різними соціальними взаємодіями школяра з іншими людьми. Пізнавальні мотиви поділяються на підгрупи:

1) широкі пізнавальні мотиви, що полягають в орієнтації школярів на оволодіння новими знаннями. Вони також розрізняються по рівнях. Ці рівні визначаються глибиною інтересу до знань. Це може бути інтерес до нових цікавих фактів, явищ, або інтерес до істотних властивостей явищ, до перших дедуктивних висновків, або інтерес до закономірностей в учбовому матеріалі, до теоретичних принципів, до ключових ідей і т. д.;

2) учбово-пізнавальні мотиви, що полягають в орієнтації школярів на засвоєння способів добування знань: інтереси до прийомів самостійного придбання знань, до методів наукового пізнання, до способів саморегуляції учбової роботи, раціональній організації своєї учбової праці;

3) мотиви самоосвіти, що полягають в спрямованості школярів на самостійне вдосконалення способів добування знань. Ці мотиви можуть забезпечити мотивацію досягнення, яка полягає у прагненні до успіху.

Соціальні мотиви також поділяються на декілька підгруп:

1) широкі соціальні мотиви, що полягають в прагненні отримувати знання, щоб бути корисним Батьківщині, суспільству, бажанні виконати свій обов'язок, в розумінні необхідності вчитися і у почутті відповідальності. Тут велике значення мають мотиви усвідомлення соціальної необхідності. До широких

соціальних мотивів може бути віднесено також бажання добре підготуватися до обраної професії;

2) вузькі соціальні, так звані позиційні мотиви, що полягають в прагненні зайняти певну позицію, місце у відносинах з оточуючими, дістати їх схвалення, заслужити у них авторитет. Ці підгрупи мотивів пов'язані із потребою у спілкуванні та формують мотивацію благополуччя, яка полягає у прагненні отримувати схвалення;

3) соціальні мотиви, які називають мотивами соціальної співпраці, і полягають в тому, що учень не тільки хоче спілкуватися і взаємодіяти з іншими людьми, але і прагне усвідомлювати, аналізувати способи, форми своєї співпраці і взаємин з учителем і товаришами по класу, постійно удосконалювати ці форми. Цей мотив є важливою основою самовиховання, самовдосконалення [8, с. 24-25].

Як свідчить практика, якщо в учня відсутня тяга до знань і він не проявляє інтелектуальної активності, то похвалитися гарними результатами своєї учбової діяльності він не зможе. У школі можна створити оптимальні умови для навчання, забезпечити навчальний процес необхідними технічними засобами, навчальний матеріал викладатиме висококваліфікований досвідчений учитель, але все це не забезпечить належної успішності, якщо в учня не сформована учбова мотивація. До неї входить низка спонукань, які постійно змінюються і вступають у нові взаємовідносини (потреби і сенс учіння для учня, його мотиви, цілі, інтереси, емоції тощо). Її утворюють спонукальні стимули, якими є потреби, інтереси, переконання, ціннісні орієнтації, ідеали та ін. В учбовій діяльності школяра вона виконує спонукальну, організуючу і смислоутворюючу функції. Особливо важливою є остання функція, оскільки у мотиваційній сфері особистості вона визначає суб'єктивну і об'єктивну значущість учіння і надає йому особистісного сенсу.

Відомо, що молодший шкільний вік має значні резерви формування мотиваційної сфери, які необхідно використовувати, щоб уникнути «мотиваційного вакууму» при переході в середню школу. У цьому віці

головний зміст мотивації полягає в тому, щоб навчити дитину вчитися, адже це початок становлення мотивації учіння, від якого багато в чому залежить її доля протягом успішного шкільного життя.

Мотивація до навчання здобувачів освіти – одна з головних умов реалізації навчально-виховного процесу. Вона відіграє важливу роль у становленні особистості, адже без неї неможлива ефективна учбова діяльність та розвиток здатності і потреби до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти. Вона не тільки сприяє розвитку інтелекту, але і є рушійною силою удосконалення особистості в цілому.

Література

1. Алексєєва М.І. Мотиви навчання учнів: посіб. для вчителів. – К.: Рад. шк., 1974. – 120 с.
2. Божович Л.И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка // Изучение мотивации детей и подростков. – М.: Педагогика, 1972. – 352с.
3. Загальна психологія: підруч. для студентів вищ. навч. закл. / С.Д. Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко, В.О. Соловієнко. // За заг. ред. акад. С.Д. Максименко – К.: Форум. – 2000. – 543с.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.
5. Канюк С.С. Психологія мотивації: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2002 – С. 238-248.
6. Климчук В.О. Феномени розвитку внутрішньої мотивації / В. О. Климчук // Соціальна психологія. – 2008. - №6 (32). – С. 70-77.
7. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. Конспект лекций. – М., 1971. – 180 с.
8. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. – М.: Просвещение, 1983. – С. 24-25.
9. Маркова А.К. Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения: Пособие для учителя.. – М.: Просвещение, 1990. – 212 с.

